

УДК 371.214.114:94 (4)

ББК 63.3 (2)4

Мирослав Волощук

РУСЬКИЙ РІД ДОМІНІКА З УГОРСЬКОГО КОМІТАТУ ЛІПТОВ (XIII–XIV ст.)

Стаття присвячена одному із східнослов'янських ("руських") переселенців до Угорського королівства в XIII ст. – Домінікові. Ця особа, що була, безумовно, знатного походження, є однією з багатьох інших, які впродовж XIII–XIV ст. переїхали до західноєвропейських держав на постійне місце проживання. Причинами подібних міграцій були, насамперед, авторитарні форми правління руських князів у Галичині (особливо Романовичі й Ігоревичі), татарські напади середини – другої половини XIII ст., господарський занепад земель. Оригінальним з точки зору вживаних на Русі імен виглядає ім'я Dominicus, що зайвий раз підкреслює етнічну неоднорідність представників різних прошарків суспільства в східнослов'янських князівствах.

Ключові слова: *Dominicus Ruthenus, Угорське королівство, село Lubela, село Palugya, комітат Ліптов, король Ендре II, король Карл Роберт.*

Середньовіччя є одним із найскладніших періодів в історії людства з погляду між-етнічних відносин, соціальної історії, міграційних процесів. Складність роботи з документальною базою, значна дочасна заполітизованість багатьох тем на цей час залишали поза увагою істориків великі пласти вітчизняної історії загалом та окремих її територій зокрема. Оголошення незалежності України зумовило відчутні суспільні перетворення, вплинуло на життя не лише тих народів, що її заселяють, але й великою мірою на сусідів, з якими наші землі пов'язувала тривала багатовікова історична та культурна традиція. До таких належать угорці. Держава під керівництвом династій Арпадів й Анжу протягом IX–XIV ст. досягла високого рівня розвитку, була одним із прикладів соціальної толерантності, релігійної віротерпимості в тодішній середньовічній Європі. Етнічна строкатість королівства, що значною мірою сформувалася завдяки колонізації внутрішніх земель іноземними переселенцями, рідко супроводжувалася відкритими конфліктами та, як правило, не провокувала відцентрових тенденцій. Серед численних народностей, які населяли Угорщину впродовж середніх віків, була "русь".

Основний масив переселенців, що постають на сторінках актового матеріалу Угорського королівства, складали особи, які були задіяні у військовій службі, займали різноманітні адміністративні посади, виконували канцелярські та дипломатичні доручення, брали участь у житті двору правлячих монархів, за що й отримували відповідні земельні пожалування, як правило, у формі феодинів.

Однією з таких осіб був Домінік Руський – Dominicus Ruthenus, що не раз епізодично привертав до себе увагу істориків. Тим не менше досі не було опубліковано про нього жодної біографічної довідки.

Насамперед доволі неоднозначним у контексті наших студій і дочасної зацікавленості вказаною особою іншими вченими є повідомлення одного з актів Варадинської капітули, датованого 1220 р., у якому під час судового процесу навколо справи йобагіонів комітату Біхар згадується *pristaldus Dominicus de genere Rusd* [21, с.272] (гіпотетично – *de genere Rus**). Цей документ не був би настільки загадковим, якби під 1235 р. королем Ендре II не було видано диплом, у якому якомусь *Dominico Rutheno pro suis sequitiis* король надавав у розпорядження *terrae duorum aratorum in (villa. – M.B.) Libele* [11, с.459; 29, с.44], розташованому в комітаті Ліптов. В історичній літературі, яка присвячена зазначеній персоні, немає єдиної думки з приводу чіткої ідентифікації чи розмежування фігурантів обох дипломів. Зокрема, М.Грушевський [22, с.501] і сучасний

* Гіпотетичність цього припущення підкреслюється, наприклад, свідченням акта від 1276 р., у якому згадується *Michael de genere Rusd* [7, с.152–153].

словацький історик М.Мілош [27, с.235] не враховували свідчень акта від 1220 р., не вважаючи його, очевидно, потрібним у справі з'ясування деталей біографії Домініка.

Абсолютно невідомо, чи згадані в наведених джерелах особи іменем *Dominicus* є однією особою, чи двома, оскільки службові обов'язки управителя, відомого в середньовічній традиції, як *pristaldus*, не передбачали виконання своїх обов'язків лише в одному комітаті. Служба могла відбуватися почергово в кількох адміністративних округах королівства, що підтверджують численні приклади. Тому не виключено, що *Dominicus de genere Rusd* після відбуття певних судових повноважень міг отримати від короля пожалування в комітаті на іншому кінці країни. Тим не менше, прямих підтверджень такому факту немає.

Невідомо також, кому до 1235 р. належало село *Libele*, оскільки вперше воно постає на сторінках джерел саме за фактом надання земельного наділу Домінові*. Згодом *villa Libele* згадується неодноразово як у XIII ст. (1262, 1278, 1289, 1293, 1298 рр. та ін.), так і в XIV ст. (1323, 1391 рр. та ін.) [12, с.66; 13, с.488], проте в жодному з повідомлень не вказується на факт успадкування села його нащадками [24, old.74–75]. Словацьким ученим Ф.Улічни було встановлено, що це село існувало й у першій половині XIII ст., будучи приналежним саме королю [30, с.173]. Відтак у нас є всі підстави вважати, що *Dominicus Ruthenus* отримав власне пожалування від правлячого монарха за якісь вагомні заслуги.

Однак брак документальних свідчень унеможливорює з'ясування як його подальшої долі, так і становища сім'ї фігуранта. Оскільки станом на 1278 р. частину села, згідно з розпорядженням Були IV, отримав у своє користування Ян Галлікус** [6, с.100], можна припускати, що іншу частину зберігав або сам Домінік, або ж його нащадки. Проте ця версія потребує додаткових доказів, яких наразі немає в наявних історичних документах.

Небагато уваги привернула зазначена постать щодо себе і з боку істориків. Причиною цього було вкрай лаконічне згадування про нього в джерелах. Зокрема, М.Грушевський припускав, що *Dominicus Ruthenus* міг належати до числа русинів [22, с.501]. Аналогічної точки зору дотримувався словацький учений І.Бенько [23, с.85].

Між 1235–1340 рр. про будь-яких осіб східнослов'янського походження, що називалися б Домініками й мешкали в селі Лубела або ж поряд з ним, в актах Угорського королівства ми не знаходимо жодних свідчень. Латинське ім'я, яке було притаманне в основному мешканцям католицьких країн, у край рідко вживалося серед осіб із предикатом *Ruthenus*. Відтак на цьому фоні принципово важливою, на наш погляд, виступає інформація королівського диплома Карла Роберта, датованого 13 грудня 1340 р., де згадується особа *Dominicus Rutenus* (угорською – *Ortus Domokos*) [4, old.329].

Наявність угорськомовного предиката *Domokos* суто гіпотетично може засвідчувати дочасне проживання зазначеної особи в межах поселення *Domok* (комітат Боршод), будучи згадуваним в актах не так часто [9, с.212], однак пов'язаного з окремими групами східнослов'янських переселенців попередніх десятиліть [18, с.18; 25, 14 І]. Однак ми не виключаємо певної родової приналежності згаданого Домініка щодо Домініка Руського – фігуранта диплома від 1235 р.

Сам документ від 1340 р. відображає перебіг розгляду юридичної колізії щодо незаконної передачі у володіння Домінові Руському частини згаданого земельного пожалування в комітаті Туроц за часів правління Ендре III (десь між 1290 та 1301 рр.), який, як установило слідство, здійснив це незаконно, порушивши постанову Ласло IV від 1 жовтня 1285 р.

* Ф.Улічни, досліджуючи процеси колонізації комітату Ліптов у XIII ст., узагалі вказав, що першою згадкою про населений пункт є 1278 р., коли король Бела IV дарував частину села Янові Галлікові.

** Такий розподіл маєностей, які належали селу, зберігся до початку XXI ст. [28, с.490, 585].

Джерело засвідчує, що останній представник династії Арпадів, усупереч існуючим умовам, надав у розпорядження Dominico Rutheno землі села Paluga, яке насправді належало представникам родів Leustachi-i, Rothlow-i etc. Не виключено, що Ендре III вважав грамоту свого попередника підробкою, на що звернули увагу укладачі регест періоду правління Анжуйської династії вже у XX – на початку XXI ст. [4, old.330]. Проте позов постраждалої сторони був задоволений повністю, оскільки нащадки згаданих сімейств, як свідчить документ від 13 грудня 1340 р., змогли повернути собі це майно.

Такий збіг в іменах обох досліджуваних осіб (Dominicus Ruthenus від 1235 р. і Dominicus Ruthenus від 1340 р.) та у факті розташування сіл Libele/ Lubella/ Lubulla/ Lybule і Polugia/ Paluga/ Palugya/ Pallugya [5, 11, с.160; 14, с.313] (від 1273 р. зустрічаються також варіанти назви – Minor Palugya та Nog/Nagy-Poluga [1, old.339; 2, old.208; 3, old.238; 14, с.122, 162, 227, 391; 15, с.74; 16, с.71, 78, 552; 19, с.208, 516; 20, с.113, 122]) у безпосередній близькості одне від одного, як ми переконані, не є випадковим.

Поселення та земля Palugya, відомі в документах від 1246 р. [5], були одними з найбільших у комітаті Ліптов (Polugia in Lyptov existencium), періодично в силу своєї величини та реформ в адміністративному поділі країни, змінюючи власну комітатську належність. Під 1283 р. в одному з актів короля Ласло V йдеться про: "...siluam nostrum et terram arabilem de terra Palugya excipiendo in Comitatu de Zolum exsistentes [14, с.161] ...".

Станом на 13 грудня 1340 р. земля, що входила до села, частково або ж повністю перебувала в межах комітату Туроц [4, old.330]. Загалом, на початок XXI ст. відомо вісім окремих сіл, які в середньовіччі були знані під назвою Палудья: Андіце, Беніце, Гутовани, Дехтаре, Палудза, Палудзка, Чрмно, Шаламунова [28, old.87].

Однією з меж села Палудья була ріка Lybula, від назви якої й походило однойменне поселення Libele/Lubella/Lubulla/Lybule, надане в 1235 р. Dominico Rutheno pro suis seruitiis королем Ендре II. Цей незначний анклав був пов'язаний із "руськими" справами Арпадів (а згодом – Анжу) і прийняттям ними переселенців зі східнослов'янських земель не тільки щодо факту проживання тут обох Домініків.

Зокрема, у 1285 р., згідно з розпорядженням короля Ласло V: "Ipoth filius Bachlor, et Leustachuis filius Aladari de Lyptow, propositis nobis ipsorum fidelitatibus et seruicijs meritorijs que nobis indefesse inpenderunt, et *specialiter in deferendis legacionibus nostris in Poloniam et Ruteniam* (курсив наш. – М.В.), terram ad duo aratra sufficientem de terra Pallugya excisam iuxta fluuium Lybula... sibi dari et conferri perpetuo postularunt" [8].

З якою метою *specialiter* королівські послі відправлялись *in Poloniam et Ruteniam* і скільки всього було таких візитів – за браком джерел сказати важко, однак ми не виключаємо, що мова йшла про організацію союзницьких військ у протистоянні монарха з Пшемислом II Оттокаром. Очевидно, що в битві при Дюрнкрут 26 серпня 1278 р. угорські союзники Рудольфа Габсбурга все ж таки мали підтримку з Русі, у чому висловлював сумнів польський учений Норберт Міка [26, с.91–95]. Підтвердженням на користь такої думки є вищезгадане пожалування.

Станом на 1385 р. саме Ioanni filii Andree de Palugya (а не будь-кому з інших поселень) королева Марія (Maria, regina Hungarie, 1382–1387 pp.) надала в розпорядження: "...possessione Demetrovich vocata, habitam, quae quondam Desk, ac porciones possessionarias in possessionibus Iesmanich, Plesouich, et Popovich vocatas habitas et existents... in regno nostro Russiae, in district Praemizliensi existentes..." [17, с.225, 261–262].

Ми переконані, що наведений перелік як прямих, так й опосередкованих підтверджень засвідчує оформлення та проживання впродовж XIII–XIV ст. у межах сіл Лубела й Палудья певної громади, яка могла або бути східнослов'янського походження, зберігаючи власну етнічну ідентичність тривалий час, або ж була тісно пов'язана зі східною політикою правлячих династій Угорщини. Досліджувані нами інші приклади поселення колишніх підданих Рюриковичів у межах володінь Арпадів й Анжу, як правило, не відтворюють якої-небудь сталої традиції збереження як власної етнічної ідентичності, так

і певної закономірності пожалувань з боку королів. Приклади вказаних вище населених пунктів виглядають доволі специфічно.

Відтак на фоні існуючого сусідства між володіннями сіл Lybula та Polugia ми не виключаємо, що під Домініком Руським, згаданим 13 грудня 1340 р., слід розуміти одного з нащадків Домініка Руського, відомого під 1235 р. Це міг бути або правнук, або праправнук, який успадкував як ім'я східнослов'янського першопоселенця в селі Lubela, так й етнічний предикат. Подібне запозичення було звичним явищем для вказаної епохи. Очевидно, що в умовах, які склалися наприкінці XIII ст., він зумів незаконним чином приєднати до своїх володінь у селі Лубела частину володінь села Палудья, що й частково знайшло своє відображення в наведеному вище документі.

Подальша доля Домініка Руського після 1340 р., його соціальний статус, сімейний стан і рівень матеріального забезпечення за браком документів залишаються не відомими.

1. Anjou-kori oklevéltár / szer. Gy. Kristó. – Budapest ; Szeged : Kulturális hagyományaink feltárása nyilvánartartása és kiadása, 1994. – T. 3 : 1311–1314. – 535 l.
2. Anjou-kori oklevéltár / szer. Gy. Kristó. – Budapest ; Szeged : Országos Tudományos Kutatási Alap, Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Kollégiuma, 1996. – T. 4 : 1315–1317. – 361 l.
3. Anjou-kori oklevéltár / szer. L. Blazovics. – Budapest ; Szeged : Kulturális hagyományaink feltárása nyilvánartartása és kiadása, 1993. – T. 8 : 1324. – 441 l.
4. Anjou-kori oklevéltár / szer. F. Piti. – Budapest ; Szeged : Nemzeti Kulturális Örökség Miniszteriuma, 2001. – T. 24 : 1340. – 477 l.
5. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus / ed. G. Wenzel. – Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1861. – V. 2 : 1234–1260. – 402 s.
6. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus / ed. G. Wenzel. – Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1862. – V. 4 : 1272–1290. – 414 s.
7. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus / ed. G. Wenzel. – Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1871. – V. 9 : 1272–1290. – 584 s.
8. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus / ed. G. Wenzel. – Pest : Magyar Tudományos Akadémia, 1874. – V. 12 : 1274–1300. – 707 s.
9. Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae : in 2 t. / ed. R. Marsina. – Bratislava : Sumptibus consilii sationalis Bratislaviensis capitalis reipublicae Socialisticae Slovacae, 1987. – T. 2 (inde ab anno MCCXXXV usque ad anno MCCLX). – 672 s.
10. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. – Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829. – T. 3. – V. 1. – 480 s.
11. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. – Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829. – T. 3. – V. 2. – 495 s.
12. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. – Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829. – T. 4. – V. 3. – 560 s.
13. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. – Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829. – T. 5. – V. 2. – 608 s.
14. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. – Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1830. – T. 5. – V. 3. – 520 s.
15. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. – Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1830. – T. 6. – V. 1. – 400 s.
16. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. – Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1832. – T. 8. – V. 2. – 688 s.
17. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / studio et opera G. Fejer. – Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1834. – T. 10. – V. 1. – 759 s.
18. Codex diplomaticus patrius. Hazai okmánytár : in 8 t. / studio et opera A. Ipolyi, E. Nagy, D. Véghely. – Budapestini : Typis Alexandri Kocsi, 1880. – T. 7. – 508 s.
19. Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae : in 2 t. / ad edendum praeparavit V. Sedlák. – Bratislava : Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaciae, 1980. – T. 1 (inde ab anno MCCCXI usque ad anno MCCCXIV). – 651 s.
20. Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae : in 2 t. / ad edendum praeparavit V. Sedlák. – Bratislava : Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaciae, 1987. – T. 2 (inde ab anno MCCCXV usque ad anno MCCCXXIII). – 634 s.
21. Regestum Varadinense examinum ferri candentis Ordine chronologico digestum descripta effigie editionis a. 1550 illustrantum sumptissimusque Capituli Varadiensis lat. rit. / curies et laboris J. Karácsonyi et S. Borovszky. – Budapest : Typis Victoris Nornýánszky, Typographi regi, 1903. – 376 s.

22. Грушевський М. С. Історія України-Руси : у 10 т., 11 кн. / М. С. Грушевський. – К. : Наук. думка, 1992. – Т. 2. – 640 с.
23. Beňko J. Najstaršia turčianska, liptovská a oravská šľachta / J. Beňko // Najstaršie rody na Slovensku ; [zostavila K. Šturajterová]. – Bratislava : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, 1994. – S. 85.
24. Györfly Gy. Az Árpadkori Magyarország történeti földrajza : 4 k-ban / Gy. Györfly. – Budapest : Akademiae kiadó, 1998. – K. 4 : L – P. – 720 l.
25. Karácsonyi J. Orosz-szláv lakosok Erdélyben / J. Karácsonyi. – Lugos : Husvéth és Hoffer könyv-nyomdája Lugoson, 1927. – 14 l.
26. Mika N. Walka o spadek po Babenbergach w latach 1246–1278 / N. Mika. – Racibórz : Wydawnictwo a Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawocny, 2008. – 136 s.
27. Miloš M. Cudzie etniká na stredovekom Slovensku / M. Miloš. – Martin : Matica slovenska, 2006. – 519 s.
28. Novák J. Pečate miest a obcí na Slovensku : v 2 z. / J. Novák. – Bratislava : Nikara, Krupina, 2008. – Z. 1. – 719 s.
29. Stanislav J. Odkryté mená slovenských miest a dedín / J. Stanislav. – Bratislava : Orlovský, 1947. – 82 s.
30. Uličný F. Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia (2 časť) / F. Uličný // Liptov. – 1985. – R. 8. – S. 173–174.
31. Uličný F. Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia (3 časť) / F. Uličný // Liptov. – 1987. – R. 9. – S. 61–149.

Статья посвящена одному из восточнославянских (“русских”) переселенцев в Венгерское королевство в XIII в. – Доминику. Данное лицо, что было, безусловно, знатного происхождения, является одним из многих других, которые на протяжении XIII–XIV вв. переехали с западноевропейских государств на постоянное место жительства. Причинами подобных миграций были прежде всего авторитарные формы правления русских князей в Галиции (особенно Романовичи и Игоревичи), татарские нападения середины – второй половины XIII в., хозяйственный упадок земель. Оригинальным с точки зрения применяемых на Руси имен выглядит имя Dominicus, что лишний раз подчеркивает этническую неоднородность представителей различных слоев общества в восточнославянских княжествах.

Ключевые слова: Dominicus Ruthenus, Венгерское королевство, село Lubela, село Palugya, комитат Липтов, король Эндре II, король Карл Роберт.

The article is about the Ruthenian settler, called Dominicus Ruthenus in some Hungarian acts of XIIIth. This person was a nobility. He was one of the more migrants from Rus', which have change a territory of their life and traveled to West-European countries. The reasons of this processes were a rules of Rus' duxes (for example, Romanoviches and Igoreviches), the Tatars invasions in the middle – second half of XIIIth., the economical stagnation. Very interested is his name Dominicus, which not met in Rus', because it was a Latin-Catholic name. This event spoke about the different ethnic origin of more nobilities from Rus', especially in Galithia.

Key words: Dominicus Ruthenus, Hungarian Kingdom, the village Lubela, the village Palugya, comitatus Liptov, The King Andreas II, The King Carol Robert.

ДОДАТОК А

Dominicus Ruthenus

